

УДК 811'42
ББК 81.0

КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ФОРМУВАННЯ НАУКОВО-ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО ПОЛЯ ПОНЯТТЯ “РЕЛІГІЙНИЙ ДИСКУРС” У КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ ТЕОЛІНГВІСТИКИ

ЧЕРХАВА О. О.

Національний університет “Львівська політехніка”

У статті розглянуто основні передумови становлення теолінгвістики на засадах формування науково-термінологічного поля поняття “релігійний дискурс”; проаналізовано термінологічну дублетність релігійного дискурсу та визначено основні критерії його розмежування від суміжних понять; на основі цих критеріїв релігійний дискурс кваліфіковано як один із типів інституційного дискурсу; представлено організацію науково-термінологічного поля релігійного дискурсу з його ядерним (інваріантним) значенням та периферійними (варіантними) параметрами, які характерні для різних видів релігійного дискурсу.

Ключові слова: теолінгвістика, релігійний дискурс, науково-термінологічне поле, інституційний дискурс.

In the article preconditions of theolinguistics on the basis of scientific and terminological field of concept “religious discourse” formation are described, a religious discourse synonymic terminology is analyzed and the main criteria of its differentiation from adjoining notions are chosen; religious discourse as the type of institutional one is qualified; the organization of scientific and terminological field of notion “religious discourse” with kernel meaning and periphery one that are peculiar to its different varieties is presented.

Key words: theolinguistics, religious discourse, scientific and terminological field, institutional discourse.

Термін “теолінгвістика” уперше був ужитий англіканським єпископом у 1976 році [52], проте закріпився серед англословних науковців лише у 1987 після його введення Д. Кристалом до Кембриджської енциклопедії мови як “дисципліни, що досліджує мову біблеїстів, теологів та інших осіб, що займаються теорією релігії та практикуючих віруючих” [42, р. 25]. До цього явища звертається і польська дослідниця Є. Кучарська-Дрейсс у 2004 році, аналізуючи етапи становлення цієї дисципліни у німецькому та англійському мовознавстві [51]. У праці “Linguistica ancilla Theologiae: The Interest of Fundamental Theology in Cognitive Semantics” [40, р. 14], спираючись на розуміння теології як “faith-seeking understanding (з лат. *fides quaerens intellectum*)” та виокремлюючи її особливий *анофатичний* *mun/apophatic type*, ця наука внаслідок реконтекстуалізації релігійної мови наближається до “соціокультурних гуманітарних дисциплін, де вона вже посіла своє особливе місце як *linguistica ancilla theologiae* та стала новою наукою – дискурсом про Бога як метафізичне формування істинних тверджень правди (*metaphysical foundation legitimating truth claims*)” [там само, р. 16–17]. В Україні одним із перших розробників теологічної лінгводискурсології вважають О. Гадамського [12].

Якщо антропоцентричний принцип у лінгвістиці зумовлює підхід до мови “як до світу, який лежить між світом внутрішніх явищ та внутрішнім світом людини” [14], то теоцентричний – визначає людину та мову як творіння Боже з посланнями на Біблію. Про це йдеться у праці В. І. Бугаєва: “Неможливо розуміти та вивчати релігійну мовну особистість без урахування основних світоглядних уявлень цієї особистості” [9]. Ця теза стосується власне того, яке місце відводиться цій мові у наївній картині світу представників різних етнокультур.

Про особливу *наївно-мовну етичну картину світу*, відмінну від відповідної картини світу світського дискурсу, та специфіку функціонування тих одиниць, які співвідносяться із “загальнооцінними концептами вищого ступеня абстракції ДОБРО / БЛАГО-ЗЛО” [4, с. 110], пише І. М. Гольдберг [13, с. 105], зауважуючи, що співвіднесення вище вказаних “морально-етичних концептів у світському та релігійному дискурсах (далі – РД) суттєво відрізняється: СВІТСЬКЕ ДОБРО – абсолютне і лежить в області етики (*робити/творити добро*), а СВІТСЬКЕ БЛАГО пов’язане з ідеєю користі (*мені на благо, для його блага*), тоді як у РД ці поняття збігаються у категорії позитивний / негативний початок життя, явища, вчинків людей через лексеми добродіяння та гріховності (*благо, добро і зло*) [там само, с. 106].

Подібні питання порушує у своїй праці “Про одну лагуну в системі функціональних стилів сучасної російської мови” Л. П. Крисін [24, с. 70], наголошуючи, що “в наявних класифікаціях функціональних стилів відсутній функціональний різновид, який обслуговує сферу релігії” [там само]. Автор пояснює це тим, що діяльність священників та священнослужителів часто перебувала на периферії соціального життя [там само]. Очевидно тому в сучасній дискурсивній теолінгвістиці (лінгвотеології), або теологічній лінгводискурсології, на позначення релігійного дискурсу (у широкому смислі релігійної картини світу як складової наївно-мовної картини світу загалом) виникли такі суміжні поняття, як *релігійна мова* [10], *мова церкви* [31], *релігійна комунікація* [33], *релігійно-проповідницький стиль* [24;13], *духовна словесність, релігійне вживання мови* [2] тощо.

З цього випливає пояснення того, що, починаючи з 90-х років ХХ століття, сучасний РД стає об’єктом масових досліджень у різних сферах наукознавства. До цього періоду знаходимо лише поодинокі згадки про так зване *ритуальне мовлення*, яке, на думку В. М. Живова та Б. О. Успенського “ігнорують учені-лінгвісти у зв’язку із його нестандартністю та периферійністю” [16, с. 64], висловлену ними у статті “Центр і периферія у світі мовних універсалій” (1973 р).

У 1975 році В. О. Аврорін у монографії “Проблеми вивчення функціональної сторони мови” виділяє *сферу релігійного культу* зі специфічними мовленнєвими традиціями, які є причиною й основою стилістичної диференціації мовних засобів [1, с. 75]. Через рік Л. Б. Нікольський у монографії “Синхронна соціолінгвістика (теорія і проблеми)” пропонує виокремити *ритуальний (культовий) стиль* [28, с. 78], який через 30 років потому, в 2006 році, О. О. Крилова називає *церковно-релігійним стилем* [23, с. 183]. Не вдаючись докладно до хронології виникнення різних суміжних термінознаків релігійного дискурсу, лише зауважимо, що наявна термінологічна синонімія, як-от: *релігійно-проповідницький, церковно-релігійний, літургійний, церковно-проповідницький, церковно-біблійний, богослужбінний стиль* свідчить про те, що цей термін не є усталеним, а його термінологічне поле перебуває ще у стадії формування.

Мета статті – визначити концептуальні засади формування науково-термінологічного поля поняття “релігійний дискурс” у контексті становлення теолінгвістики.

Завдання:

- виявити передумови становлення теолінгвістики на засадах формування науково-термінологічного поля поняття релігійний дискурс;
- проаналізувати термінологічну дублетність релігійного дискурсу;
- виділити основні критерії розмежування релігійного дискурсу від суміжних понять;
- кваліфікувати релігійний дискурс відповідно до обраних критеріїв як один із типів інституційного дискурсу;
- представити ядро-периферійне значення релігійного дискурсу.

Перші згадки про наявність окремого *літургійного дискурсу* з’явилися в 1992 році у праці О. О. Кравченко “Досвід опису фонетичної системи церковнослов’янської мови та сучасної літургії” [22, с. 20]. Власне це дослідження вважається одним із перших, яке започаткувало

теологічну лінгводискурсологію. Після деякого часу 2007 року щодо цього коментар І. В. Бугасвої, яка вказує на те, що термін “релігійний стиль” певною мірою обмежує сферу застосування та розповсюдження релігійного мовлення; необхідно закласти в основу опису релігійної сфери *теорію дискурсу* або соціальну диференціацію мови [9]. Цього ж року Є. В. Іванова, критикуючи обмеження терміна Л. П. Крисіна *релігійно-проповідницький стиль*, говорить про “сукупність складових релігійного спілкування – усних та письмових текстів” у *релігійно-проповідницькому дискурсі* [19, с. 134–138]. До того ж, на нашу думку, критика включення лише однієї жанрової складової (проповіді) у назву одного з типів дискурсу, зумовила появу цілої низки відповідних (не завжди доцільних) синонімів на позначення релігійного дискурсу. Так, зокрема, синонімічним до терміна “релігійний дискурс” є “божественний дискурс”, де протиставляють Боже мовлення та Боже одкровення з філософської позиції [59, р. 3], а також розглядають інтеграцію символів “Слово” та “Світло” у значенні “Чуття” і “Бачення” [41, р. 2]. Іншими тотожними поняттями вважають: 1) *моральний дискурс*, оскільки його сприймають як “соціальну практику, що продукує низку етичних принципів та законів, які прагнуть запобігти суперечкам соціальної (етнічної) нерівності, утиску (використання влади) чи надмірності зверхності без підстави” [46, р. 43]; 2) *сакральний дискурс*, який передбачає вивчення діахронічного та синхронічного аспектів релігійної мови в біблійному тексті і в сучасній літургії [55, р. 20–46]; 3) *суспільний дискурс релігії*, що має за мету встановити основне джерело морального авторитету та звільнитись від очевидних стандартів, критеріїв, які керують суспільним життям [50, р. 420–443].

Ця термінологічна синонімія свідчить про необхідність виділення основних принципових позицій, на яких є можливим коректне витлумачення РД та закріплення цього терміна як найбільш умотивованого.

Трактування релігійного дискурсу представлено багатьма ученими, зазвичай, із двох позицій: *інституційного*, до якого відносять лише традиційно визначені (історично сформовані) релігії або віровчення (В. І. Карасик, К. С. Серажим, О. О. Черхава) та *неінституційного*, до якого відносять “квазірелігійність”. “Якщо релігійним формам свідомості властива віра у надприродність, то квазірелігійність, хоча і має ті ж характеристики, що і релігійність, проте передбачає віру у природні події, в особистості (культ особистості), а також процеси та створення на основі подібної віри певних соціальних міфомоделей, які знаходять підтримку у масовій свідомості” [18, с. 170].

У рамках *інституційного* дискурсу знаходимо визначення РД як “особливого виду інституційного дискурсу, який специфічно орієнтований на обслуговування комунікації, пов’язаної з релігійними уявленнями людей, відображаючи особливий тип спілкування, основою якого є передавання (трансляція) життєво важливих для людини і суспільства етичних смислів” [38, с. 18], тоді як *неінституційному* РД властивий об’єкт поклоніння та феномен “нової релігійності” [15, с. 256], яку Ю. В. Рижов визначає як “радикально відмінну від історично сформованого традиційного РД – релігійність, характерну для сучасного розвитку культури” [34, с. 107].

Суміжним до терміна РД є “фідеїстичний дискурс”, який виділяє Н. Б. Мечковська у класифікації жанрової специфіки конфесіонально-релігійних текстів за критерієм модальності, розуміючи під ним “філософсько-філологічний підхід до поняття віри у слово, що “має місце в діяльності, яка ґрунтується здебільшого на логіці й інтелекті, ніж на сфері релігійної та естетичної діяльності” [27, с. 134]. Звертаючись до досліджень іноземних науковців філософської доктрини, навіть у самому трактуванні фідеїзму як “виняткової впевненості у вірі, яку супроводжує конкретна причина і яку використовують у пошуку філософської або релігійної правди” [54, р. 87], та як “сукупності відповідних взаємозалежних тез: 1) релігія логічно відмежована від інших аспектів життя; 2) релігійний дискурс самодостатній і не дозволяє

нам говорити про дійсність; 3) релігійні вірування можуть бути зрозумілими лише релігійним прихильникам; 4) релігію не критикують” [57, р. 187] знаходимо незбіг понять “релігійний” та “фідеїстичний”. Тут спостерігаємо ширше філософське розуміння *фідеїстичного дискурсу* з базовими взаємозалежними концептами “віра”, “правда”, “причина” та “істина”. На відміну від більш раціональної традиції розуміння Бога у РД, фідеїстичний – формується довкола питання визначення необхідності пошуку причини релігійного вірування. Власне і в самій дефініції вчення фідеїзму зазначається, що він “не є синонімом до релігійного вірування, а позначенням певного філософського аспекту юрисдикції віри щодо причини” [60]. З цього випливають попередні висновки: якщо РД – це тип інституційного дискурсу, який зумовлений соціальними функціями партнерів і регламентований змістом та формою, то фідеїстичний – це тип неінституційного дискурсу, що зумовлений новими соціальними міфомоделями (неоміфами), які характерні для масової свідомості і які ґрунтуються не на власне релігійних поняттях, а на логіко-інтелектуальному поясненні віри в морально-етичні цінності.

Інституційна природа РД зумовлюється його “соціальними функціями – упорядкуванням практичного та духовного життя індивідів та мас, формує стандарти та рольові стереотипи соціальної поведінки, які, в свою чергу, відповідають як зовнішнім нормативним вимогам, так і внутрішнім глибинним потребам особистості, що мають морально-екзистенціальну природу” [3, с. 198].

Традиційними *критеріями виділення* інституційного типу дискурсу вважають ціль та учасників спілкування (із різним ступенем відкритості учасників – представників інституту (агенти) та людей, що до них звертаються (клієнти); зокрема диференційним для РД обрано “чітку відмінність відкритості клієнта та агента”) [21, с. 5–20].

Окрім того, важливим критерієм визначення інституційного дискурсу дослідники називають зміст провідної інтенції мовців, у межах якого для РД визначено особливе “єднання у вірі” [36].

Тут варто сказати, що з-поміж цих основних наявні й інші критерії, запропоновані різними школами дискурсології загалом для виявлення будь-якого типу дискурсу, який пропонують визначати через *систему дискурсивних формацій* [37, с. 112]; *параметри*: “учасники”, “тема”, “спосіб” [49], *концепції контексту* усного/письмового тексту (the concept of context in oral/written text) [там само]; *сферу комунікації* (а не характер комунікації) [цит за пр.: 6, с. 95]; *соціально-ситуативний параметр* [17, с. 197]; *“риторичний вимір”* [25, с. 236]; *режим спілкування* [25]; *зміну комунікативних ролей учасників спілкування: мовець – адресат – слухач – треті особи* (що не беруть участі, але згадуються в комунікації) [7, с. 23]; “суб’єкт”, “місце”, “час” події як вимір дискурсу “dimension of discourse”/“discourse level” (рівень дискурсу) [44] (його трактують не в значенні критерію, а підходу до аналізу дискурсу, наприклад, “cognitive dimension of discourse”) [47], “sociocultural dimentions” [45]; *нормативний вимір дискурсу* – у сучасних чеських дослідників дискурсу [53, р. 214]; *модус протиставлення* усного дискурсу письмовому [29] та *первинність усної форми існування* дискурсу [35], *середовище, режим або модус і стиль спілкування як фактори конституювання складного мовленнєвого утворення* [32, с. 82].

Відповідно до критерію *системи дискурсивних формацій* М. Фуко визначаємо РД як релігійні практики, зазвичай, у рамках релігійного соціального інституту – церкви, що “систематично створюють ті предмети, про які вони говорять” [37, с. 112]. У такому розумінні структуру РД слід розглядати як безліч релігійних висловлень, які належать до певної “дискурсивної формації” – мовного вираження релігійної соціальної практики, яка упорядкована та систематизована особливим використанням релігійної мови, зумовленої певною ментальністю. Відповідно, практика вірування може бути названа дискурсом релігії.

Концепцію контексту в усному/письмовому тексті (the concept of context in oral/written text) М. А. К. Халлідей [48] вважає досконалішою, ніж *параметри* “учасники”, “тема”, “спосіб” [там само], аргументуючи це прикладами назв учасника (participant denomination) типу “Sister”

(*Сестро*), що може вказувати як на професійного члена медичної установи (медперсоналу), так і члена релігійної общини, хоча поєднуваним фактором релігійного та медичного соціального інститутів є альтруїстична установа, що дбає про людей (*altruistic enterprise of caregiving*) [48, р. 241]. Про невизначеність параметра “учасники” свідчить можлива *подвійна адресованість* релігійного повідомлення, оскільки “зовні воно скероване до окремої особи, якій надано позитивну/негативну характеристику (*Yute, the wicked*) або до збірного адресата (іноді метонімічне представлення держави) (*The people of Israel; Enemies of the Jews; The false-prophets [Jeremiah]; Nations; Babylon’s kingdom; the Jews; The children of Israel [Isaiah]; The people of Israel; Egypt; The Jews; [Ezekiel]*), проте імпліцитним адресатом насправді може бути кожен конкретний читач / слухач Біблії, який сприймає повідомлення у рамках особистісного потенціалу, та можлива наявність *консолідованих учасників релігійного повідомлення* [38, с. 128]. Щодо “теми” як основного *форманту дискурсу* [19], то теж треба уточнити, що тематика РД включає доволі широку сферу людської діяльності, і це може викликати плутанину із різновидами іншого типу дискурсу.

РД *за сферою комунікації* виділяє А. Д. Белова, вказуючи, що саме цей критерій “об’єктивується у темі відповідного дискурсу”, тоді як характер комунікації (відповідно до якого авторка виділяє спонтанний, підготовлений, офіційний, неофіційний, чоловічий, жіночий, дитячий, дискурс підлітків, людей похилого віку, аргументативний, конфліктний, авторитарний, лайливий) у його стратегії, специфіка адресантно-адресатних конфігурацій забезпечують успішність комунікації, що ґрунтується на спільних спеціальних знаннях [5, с. 95]. Такою інституційно заданою сферою релігійної комунікації може бути *церковне богослужіння єдиновірців* у вузькому аспекті діяльності або *релігійна громадська діяльність* (місцева, наприклад виступ Блаженного Отця Любомира Гузара на майдані у м. Києві 2 грудня 2013 р., світова – виступ Блаженного Отця Любомира Гузара на Міжнародному Молодіжному Релігійному Фестивалі “Jesus FIRST!” (*Weltjugendtag Internationales Festival in Fulda*) у м. Кьольн 14 серпня 2005 р.) у ширшому значенні соціального спілкування.

Соціально-ситуативний параметр [17] виокремлення РД включає наявність фактора інституційної релігійної норми, адресатної стереотипної спрямованості (мовленнєвої дії на усвідомлення адресатом значущості, цінності, сакральної природи релігійних смислів), цілої системи мотиваційних характеристик, а також соціального компонента (наприклад, коли члени міжнародних релігійних організацій усвідомлюють соціальні знання та вплив цих знань на реальний процес творення релігійних текстів у межах соціального інституту). Релігійне повідомлення завжди зорієнтоване на людину / вірянина, який може належати до різних вікових, гендерних та соціальних груп. Цікавою є думка щодо поняття *соціального виміру гріховності* у РД у протиставленні індивідуальної ГОРДИНИ щодо кожного персонально та колективної соціальної (з елементами расизму щодо афро-американців, сексизму тощо), відповідно до якої “індивідуальне відчуження виникає внаслідок соціальної гріховності несприйняття, яке зменшує індивідуальні можливості самоактуалізації” [49, р. 99]. Відповідно, виникає можливість трансформації персонального та інституційного дискурсів у композиції РД.

Суттєвою вважаємо “специфічну евлігічну (хвалебну) риторику Євангеліє РД у межах *риторичного критерію*, у якій, окрім послання Божого, повідомлено про життя та страждання Ісуса Христа” [26, с. 138]. Це класичний підхід до вивчення релігійного мовлення, яке можна розглядати або в межах інституту (як церковне красномовство), або як специфіку культурної традиції народу, наприклад, в Україні релігійне красномовство варто розглядати на прикладі православних та греко-католицьких конфесій.

Згідно з *режимом спілкування* [25; 32], виокремлюють РД, зважаючи на *середній* (наприклад, під час сповіді, релігійної бесіди у катихизисі) або *високий рівень офіційності* (Служба Божа, Релігійний Конгрес), що включає співвідношення *статусних позицій* учасників релігійної

комунікації, зокрема авторитетність наратора релігійного повідомлення, яка забезпечується а) його знаннями, посиланнями, спрямуванням на біблійний контекст (та на Божественну силу як першоджерело релігійного повідомлення), викликає довіру у слухача / читача і виражає здатність (іноді з категоричним наказом) до вчинків та логічного мислення людини (групи людей), б) позитивним емоціональним ставленням до нього як представника релігійного інституту.

Зміна комунікативних ролей учасників релігійного спілкування (із консолідованими учасниками – ті, що не беруть участі, але згадуються в комунікації) [7] відбувається у процесі основних етапів комунікації у РД, а саме: 1) чуємо (обов'язково включає правильне розуміння значення релігійного висловлювання); 2) міркуємо; 3) спостерігаємо (наочне представлення). Зазвичай, у релігійному мовленні зміну ролей учасників вербалізують особливими маркерами перехідності, завданням яких є підтримати мовленнєвий контакт між учасниками соціального релігійного інституту, зміна або збереження мовленнєвого ходу (зокрема, профетичному РД властиві прагматичні маркери доручальника, доручення та виконання доручення, які визначають характер перехідності профетичної релігійної комунікації) [38, с. 136].

“Суб’єкт”, “місце”, “час” події забезпечують тематичну єдність епізодів (theme, topic, gist/суть) із обов'язковим зазначенням масштабу події (global event) із темпоральною ідентифікацією її початку та кінця [45]; наприклад, у РД Різдво Христове мають місце декілька менших подій (Свята Вечеря, Різдвяна Служба Божа, благодійна вечеря, Вертеп), у кожній з яких спостерігаємо особливу єдність учасників (християн) – представників різних інститутів (сім'ї, церкви, благодійної організації, школи тощо).

Щодо **нормативного виміру** [53], то РД функціонує в межах нормативних соціальних відносин між його учасниками, зокрема *обов'язків, уповноважень та прав*, серед яких виокремлюють нові (novel normative relations) та вже існуючі відносини (extant normative relations) [там само, р.554]. Наприклад, одним з таких обов'язків у РД є принцип робити щось добре комусь (giving someone something good) на користь власного доброго самопочуття [49, р. 102] або БЛАГОДАТЬ як дарунок та моральність у РД [там само, р. 87]. На офіційному сайті відділу релігійної освіти, катехизації і місіонерства при Священному Синоді Української православної церкви опубліковано “Нормативно-правову базу курсів духовно-морального спрямування” [61].

Аналіз **модусу протиставлення** усного дискурсу письмовому [29; 35] вказує на *первинність усної форми РД*, оскільки “початковий біблійний текст, що становив невеликі рукописи з короткими висловлюваннями, які було легко сприйняти і засвоїти, виглядав як нотатник указівок першоджерела біблійних повідомлень – Божественної сили (надприродного адресанта), зібраний учнями пророків з додаванням вступного слова та деякої інформації про відповідного пророка, який переказує релігійний текст, так, ніби дослівно цитує Божественні слова або вголос читає написаний лист [38, с. 13]. Відповідно, припускаємо, що усний РД – це вихідна, фундаментальна форма існування релігійної мови, а письмовий РД є похідним утворенням.

Отже, виокремлення РД в окремий тип у процесі розвитку цього феномену відбувалося на основі таких критеріїв, як *система дискурсивних формацій; параметри: “учасники”, “тема”, “спосіб”, концепція контексту усного / письмового тексту (the concept of context in oral / written text); сфера комунікації (а не характер комунікації); соціально-ситуативний параметр; риторичний вимір; режим спілкування; зміна комунікативних ролей учасників спілкування: мовець – адресат – слухач – треті особи (що не беруть участі, але згадуються в комунікації)”; “суб’єкт”, “місце”, “час” події як вимір дискурсу “dimension of discourse” / “discourse level” (рівень дискурсу) (його трактують не в значенні критерію, а підходу до аналізу дискурсу, наприклад, “cognitive dimension of discourse”, “sociocultural dimentions”; нормативний вимір; модус протиставлення усного дискурсу письмовому та первинність форми існування дискурсу.*

Певними **модифікаціями** (термін Красних 2001) **інституційного РД** є *релігійно-освітній* (за критерієм релігійної соціалізації країни через масову освіту, зокрема низки приватних ісламських шкіл [39]) та *релігійно-соціальний* РД (про нього все частіше говорять серед мусульманських країн, оскільки за останнє десятиліття з’являється ціла низка релігійних інститутів для популяризації людських прав, свободи та соціальної рівності [56]).

Підсумовуючи, зазначимо, що науково-термінологічне поле поняття “релігійний дискурс” у контексті становлення теолінгвістики представлено **ядерним його параметром** як *інституційним типом* дискурсу (із модифікованими релігійно-освітнім та релігійно-соціальним інституційним дискурсами): особливою *дискурсивною композицією* (послідовністю викладу інформації), семантичний об’єм якої міститься *образному заклику приєднання до Бога* (у значенні *бути добрим та творити добро*) і яку слід враховувати при моделюванні РД на: а) мікрорівні (в аспекті когерентності) та б) макрорівні (у плані ширшого значення дискурсу, частково співвіднесеного з поняттям дискурсивної структури); *вихідною* фундаментальною *усною формою* релігійної мови, що виявляється у таких релігійних практиках: а) у межах соціального інституту церкви; б) у місцевій та світовій релігійній громадській діяльності; в) у релігійній культурній традиції народу; а також периферійним семантичним об’ємом, властивим кожному окремому виду РД (*місіонерському* – подорож до іншої країни або до іншої етнічної групи з метою залучення людини до спілкування; *пророчому* – есхатологічне представлення можливого майбутнього людини; *релігійно-популярнішому* – популяризація релігійного вчення; *проповідницькому*), і додатковими параметрами: а) факторами інституційної релігійної норми (релігійні обов’язки, уповноваження, права); б) індивідуальними особливостями “учасників”, “теми”, “способу”, а також “суб’єкта”, “місця”, “часу” релігійної події; в) адресатною стереотипною спрямованістю; г) системою мотиваційних характеристик; д) соціальними віковими, гендерними, груповими/індивідуальними, характеристиками; е) високим та середнім режимами офіційності релігійного спілкування; є) врахуванням статусних позицій та зміни комунікативних ролей учасників релігійного спілкування, їх авторитетності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аврорин В. А. Проблемы изучения функциональной стороны языка : [монографія] / Валентин Александрович Аврорин. – Новосибирск : НГУ, 1975. – 276 с.
2. Архангельский А. Огонь бо есть. Словесность и церковность : литературный сопромат / А. Архангельский // Новый мир : [науч. ж.] / [гл. ред. А. В. Василевский]. – М. : Новый мир, 1994. – № 2. – С. 230–243.
3. Бачинин В. А. Христианский дискурс в российской публичной сфере [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://hpsy.ru/public/x5127.htm>
4. Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови : когнітивний і гендерний аспекти : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04 / Ольга Леонідівна Бессонова. – Донецьк, 2003. – 463 с.
5. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации : [монографія] / Алла Дмитриевна Белова – К.: КНУ им. Т. Шевченка, 1997. – 310 с.
6. Белова А. Д. Поняття “стиль”, “жанр”, “дискурс”, “текст” у сучасній лінгвістиці / А. Д. Белова // Вісник “Іноземна філологія” / [гол. ред. О. І. Чередниченко]. – К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2002. – № 32. – С. 11–14.
7. Богданов В. В. Текст и текстовое общение / Валентин Василевич Богданов. – СПб. : Изд-во СПб. гос. ун-та, 1993. – 68 с.
8. Бугаева И. В. Особенности конфессиональной дифференциации речи / И. В. Бугаева // Социальные варианты языка : [материалы междунар. науч. конф.] / [отв. ред. В. В. Колесов]. – Н. Новгород : НГЛУ, 2004. – С. 292–293.

9. Бугаева И. В. Функциональные, грамматические и семантические особенности номинации адресата в религиозной сфере [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.rastko.rs/cms/files/books/49e593a4c6b5f>
10. Войтак М. Проявление стандартизации в высказываниях религиозного стиля (на материале литургической молитвы) / М. Войтак // Стереотип и тв-во : [межвуз. сб. науч. тр.]. – Пермь : Изд-во ПГУ, 1998. – С. 214–230.
11. Гадомский А. К. О лакунах в системе лингвистической науки : проблема взаимодействия языка и религии / А. К. Гадомский // Культура народов Причерноморья. – 2004. – Т. 1. – № 49. – С. 164–167. – Режим доступа : http://www.rastko.org.rs/filologija/stil/pdf/02%20Gadomski_s7.pdf
12. Гадомский А. К. Теолингвистика : история вопроса / А. К. Гадомский // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского / [отв. ред. Н. В. Багранов]. – Симферополь : КРП “Издательство Крымучпедгиз”, 2005. – Т. 18. – Вып. 1. – С. 16–26.
13. Гольдберг И. М. Религиозно-проповеднический стиль современного русского литературного языка : моральные концепты : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Инна Михайловна Гольберг. – Москва, 2002. – 242 с.
14. Гумбольдт В. фон. О различии строения человеческих языков и его влиянии на духовное развитие человечества / В. фон Гумбольдт // Избранные труды по языкознанию. – М. : Издательская группа “Прогресс”, 2000. – С. 37–301.
15. Гуревич П. С. Религиоведение : [уч. пособие] / Павел Семенович Гуревич. – М., Воронеж : Изд-во МПСИ ; Изд-во НПО “МОДЭК”, 2005. – 696 с.
16. Живов В. М. Проблемы формирования русской редакции церковнославянского языка на начальном этапе / В. М. Живов // Вопросы языкознания : [сб. ст.] / [отв. ред. А. Н. Стеценко, Л. Н. Шатерникова]. – М., 1987. – № 1. – С. 46–66.
17. Зернецкий П. В. Коммуникативные стратегии : классификационный аспект / П. В. Зернецкий // Методология исследования политического дискурса : актуальные проблемы содержательного анализа общественно-политических текстов. – Минск : БГУ, 2000. – С. 194–198.
18. Элбакян Е. Глобализация в эпоху религии, религия в эпоху глобализации [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.religiopolis.org/religiovedenie/6957-vremja-peremen.html>
19. Иванова Е. В. К проблеме исследования экологического дискурса / Е. В. Иванова // Политическая лингвистика : [сб. ст.] / [отв. ред. А. П. Чудинов]. – Екатеринбург : УГПУ, 2007. – Вып. 3. – № 23. – С. 134–138.
20. Карасик В. И. Религиозный дискурс / В. И. Карасик // Языковая личность : институциональный и персональный дискурс : [сб. науч. тр.] / [отв. ред. В. И. Карасик, Н. А. Красавский]. – Волгоград : Перемена, 2000. – С. 5–19.
21. Карасик В. И. О типах дискурса / В. И. Карасик, В. И. Шаховской // Языковая личность : институциональный и персональный дискурс : [сб. науч. тр.] / [отв. ред. В. И. Карасик, Н. А. Красавский]. – Волгоград : Перемена, 2000. – С. 5–20.
22. Кравченко А. А. Опыт описания фонетической системы церковнославянского языка и современного литургического произношения : дипломная работа / А. А. Кравченко. – М. : МГУ, 1992. – 102 с.
23. Крылова О. А. Существует ли церковно-религиозный функциональный стиль в современном русском литературном языке? / О. А. Крылова // Культурно-речевая ситуация в современной России. – Екатеринбург : Из-во Урал. ун-та, 2000. – С. 107–119.
24. Крысин Л. П. Религиозно-проповеднический стиль и его место в функционально-стилистической парадигме современного русского литературного языка / Л. П. Крысин // Поэтика. Стилистика. Язык и культура : [сб. памяти Т. Г. Винокур]. – М. : Наука, 1996. – С. 135–138.
25. Ларькіна М. О. Фреймова структура інституційного повідомлення / М. О. Ларькіна // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова / [гол. ред. В. П. Андрущенко]. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – Вип. 5. – С. 170–175.

26. Марков Б. В. Знаки Бога : риторика религиозного дискурса / Б. В. Марков // Мысль : журнал Петербургского Философского Общества: [научн. журн.] / [отв. ред. М. А. Секадская]. – СПб. : СПб. филос. общество, 2006. – Том 6. – № 1. – С. 137–148.
27. Мечковская Н. Б. Язык и религия : лекции по филологии и истории религии / Нина Борисовна Мечковская. – М. : Агентство “ФАИР”, 1998. – 264 с.
28. Никольский Л. Б. Синхронная социолінгвістика (Теория и проблемы) : [монографія] / Леонид Борисович Никольский. – М. : Наука, 1976. – 168 с.
29. Полюжин М. М. Дискурсивні стратегії та організуючі стереотипні висловлювання в англійській мові / Михайло Михайлович Полюжин // Дискурс іноземної комунікації : [колективна монографія]. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – 295 с.
30. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище : методологія, архітектоніка, варіативність (на матеріалах сучасної газетної публіцистики) : [монографія] / Катерина Степанівна Серажим ; [ред. В. Різун]. – К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2002. – 392 с.
31. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты прецедентных текстов : [монографія] / Геннадий Геннадьевич Слышкин. – Москва : Academia, 2000. – 140 с.
32. Приходько А. М. Концептосистеми : стабільність і плинність / А. М. Приходько, О. В. Романенко // Нова філологія : [зб. пр.] / [гол. ред. В. М. Манакин]. – Запоріжжя : ЗНУ, 2006. – Вип. 24. – С. 82–95.
33. Розанова Н. Н. Коммуникативно-жанровые особенности храмовой проповеди / Н. Н. Розанова // И. А. Бодуэн де Куртенэ. Ученый. Учитель. Личность : доклады науч.-практич. конф. “Лингвистическое наследие И. А. Бодуэн де Куртенэ на исходе XX столетия”: [сб. тр.] / [отв. ред. Л. Н. Ваулина]. – Красноярск, 2000. – С. 227–240.
34. Рыжов Ю. В. Ignoto Deo : новая религиозность в культуре и искусстве / Юрий Владимирович Рыжов. – М. : Смысл, 2006. – 328 с.
35. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
36. Шейгал Е. И. Передвыборные теледебаты как жанр стратегической коммуникации / Е. И. Шейгал, Ю. М. Иванова // Вестник Волгоградского педагогического университета “Человек в коммуникации : концепт, жанр, дискурс” / [отв. ред. Е. И. Шейгал]. – Волгоград : ВолГУ, 2019. – С. 102–105.
37. Фуко М. Археология знания / Мишель Фуко. – СПб. : Изд. центр “Гуманитарная академия”, 2004. – 416 с.
38. Черхава О. О. Англomовне біблійне пророцтво як різновид фідейстичного дискурсу (на матеріалі King James Bible) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Олеся Олегівна Черхава. – Одеса, 2011. – 222 с.
39. Asik M. O. Contesting religious educational discourses and institutions in contemporary Egypt / M. O. Asik // Social Compass / [ed. B. Charlier]. – Cambridge : SAGE Publications, 2012. – Vol. 59. – № 1. – P. 84–101.
40. Boeve L. Linguistica ancilla Theologiae : The Interest of Fundamental Theology in Cognitive Semantics [Online] / L. Boeve / Religions and Discourse. The Bible through Metaphor and Translation. A Cognitive Semantic Perspective / [ed. K. Feyaerts]. – Oxford : Peter Lang, 2003. – P. 15–36. – Access Mode : <https://lirias.kuleuven.be/bitstream/123456789/116543/1/3.101.PDF>
41. Chidester D. Word and Light : Seeing, Hearing, and Religious Discourse / David Chidester. – Urbana : University of Illinois Press, 1992. – 168 p.
42. Crystal D. Linguistics, language and religion [Online] / David Crystal. – London : Burns Oates, 1965. – Access Mode : http://www.davidcrystal.com/DC_articles/Religion11.pdf
43. Deppe H.-W. Bibellesen mit System : Ein chronologischer Bibelleseplan für 1 bis 3 Jahre / Hans-Werner Deppe. – Zurich : Betanien, 2010. – 12 s.

44. Dijk T. van A. Text and Context. Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse / Teun A. van Dijk. – London, N. Y. : Longman, 1992. – 283 p.
45. Duranti A. Ethnography of speaking : toward the linguistics of praxis ; Language : The Sociocultural Context [Online] / A. Duranti // Linguistics : The Cambridge Survey / [ed. F. Newmeyer]. – Cambridge : Cambridge University Press, 1985. – P. 210–226. – Access Mode : <http://www.sscnet.ucla.edu/anthro/faculty/duranti/reprints/ethnsp.pdf>
46. El-Sharif A. A linguistic study of Islamic religious discourse : conceptual metaphors in the prophetic tradition [Online] / Ahmad El-Sharif. – London : Queen Mary University, 2011. – Access Mode : <https://qmro.qmul.ac.uk/jspui/bitstream/123456789/2417/1/EISHARIFLinguisticStudy2011.pdf>
47. Greimas A. J. The cognitive dimension of narrative discourse / A. J. Greimas, J. Courtes, M. Rengstorff // New Literary History. Thinking in the Arts, Sciences, and Literature. – London : The Johns Hopkins University Press, 1976. – Vol. 7, № 3. – P. 433–447.
48. Halliday M. A. K. 'Corpus Studies and Probabilistic Grammar' / M. A. K. Halliday // English Corpus Linguistics : Studies in Honour of Jan Svartvik / [eds K. Aijmer, B. Altenberg]. – London, N. Y. : Longman, 1991. – P. 30–43.
49. Johnson G. The Economies of Grace as Gift and Moral Metaphor Accounting : Insights from Cognitive Linguistics [Online] / G. Johnson // Religions and Discourse. The Bible through Metaphor and Translation. A Cognitive Semantic Perspective / [ed. K. Feyaerts]. – Oxford : Peter Lang, 2003. – P. 84–103. – Access Mode : <https://lirias.kuleuven.be/bitstream/123456789/116543/1/3.101.PDF>
50. Kettell S. On the public discourse of religion : an analysis of Christianity in the United Kingdom / S. Kettell // Politics and Religion / [ed. P. A. Djupe]. – Cambridge : University of Warwick, 2009. – Vol. 2. – № 3. – P. 420–443.
51. Kucharska-Dreiss E. Theolinguistyka – proba popularyzacji terminu / E. Kucharska-Dreiss // Język religijny dawniej i dziś / [red. S. Mikołajczak, T. Weciawcki]. – Poznań : Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego, 2011. – S. 23–30.
52. Noppen Van J.-P. Methodist Discourse and Industrial Work Ethic. A Critical Theolinguistic Approach / J.-P. Van Noppen // Beigisch Tijdschrift vor Philologie Geschiedenis : [moderne Taalen Letterkunde]. – 1995. – 693 s.
53. Peregrin J. The normative dimension of discourse / J. Peregrin // Cambridge Handbook of Pragmatics / [eds K. Allan, K. Jaszcholt]. – Cambridge : Cambridge University Press, 2012. – P. 209–225.
54. Plantinga A. Faith And Rationality : Reason and Belief in God / A. Plantinga, N. Wolterstorff . – Chicago : University of Notre Dame Press, 1983. – 336 p.
55. Porter S. E. Problems in the Language of the Bible : Misunderstandings that Continue to Plague Biblical Interpretation / S. E. Porter // The Nature of Religious Language : A Colloquium / [ed. S. E. Porter]. – England : Sheffield Academic Press Ltd., 1996. – P. 20–46.
56. Sika N. Youth Political Engagement in Egypt : from Abstention to Uprising / N. Sika // British Journal of Middle Eastern Studies / [eds Taylor & Francis Editor Resources]. – London : Routledge, 2012. – P. 181–199.
57. Wittgenstein L. Philosophical Investigations / Ludwig Wittgenstein. – N. Y. : John Wiley & Sons, 2010. – 592 p.
58. Wolterstorff N. Divine Discourse : Philosophical Reflections on the Claim that God Speaks / Nicholas Wolterstorff . – Cambridge : CUP, 1995. – 326 p.
59. The All Nations Christian Home and School Dictionary / [eds Morris G. Watkins, Dr. of Missiology; Lois I. Watkins, M. A. in Applied Linguistics]. – Colorado Springs : All Nations Literature, 1992. – 903 p.
60. Stanford Encyclopedia of Philosophy [Online]. – Access Mode : <http://plato.stanford.edu/>
61. Сайт відділу релігійної освіти, катехизації і місіонерства при Священному Синоді Української Православної Церкви [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rokim.org.ua/etika/pravo/>
Дата надходження до редакції 12.12.13